HOOFDSTUK 13

HOOFDPUNTEN DER „STRUCTUURPOLITIEK"

§ 1. *Indeling; de omvang der productie*

Nadat wij in het voorgaande hoofdstuk hebben aangeduid, welke de hoofdlijnen van de organisatie der volkshuishouding dienen te zijn, gaan wij ons thans bezighouden met de materiële doeleinden die met deze volkshuishouding moeten worden nagestreefd. Met andere woorden, wij zullen trachten een schets te geven van de economische toestand en de ontwikkeling daarvan die o.i. dient te worden verwezenlijkt. De ontwikkeling bestaat uit een tweetal componenten: de grote lijn der ontwikkeling of de „trend" en de kortere schommelingen die de volkshuishouding vertoont. De eerste noemt men, zoals wij reeds zeiden, ook wel de structuurontwikkeling en het is gebruikelijk geworden, onderscheid te maken tussen structuur- en conjunctuurbewegingen, alsook b.v. tussen structuur- en conjunctuurpolitiek. De eerste omvat dan zowel de maatregelen die betrekking hebben op bepaalde blijvende aspecten van de volkshuishouding als de maatregelen die de grote lijn der ontwikkeling betreffen. Zij zullen in dit hoofdstuk worden behandeld.

Ten einde ons zelf te controleren — en zo te vermijden dat wij een belangrijke kant van ons onderwerp over het hoofd zien — zullen wij eerst vaststellen, door welke grootheden de hoofdtrekken ener economische samenleving kunnen worden beschreven. Van deze grootheden zullen wij vervolgens moeten vaststellen, wat de meest gewenste omvang er van is en welke ontwikkeling in de grote lijn te verkiezen valt.

In navolging van de meest gangbare opvattingen in de economische wetenschap nemen wij de op dit moment bestaande bevolking, de natuurrijkdommen en de kapitaalgoederenvoorraden

als gegeven aan. De typisch-economische grootheden die nu in hoofdtrekken de economische toestand vastleggen zijn:

1. de omvang van de productie;
2. de samenstelling naar goederen voor export en voor binnenlands verbruik;
3. de hoogte van het prijspeil;
4. de stand van de wisselkoersen;
5. de grootte van de geldomloop;
6. de verdeling van de inkomens over personen of groepen van personen;
7. de verdeling van het inkomen over verbruik en investeringen;
8. de grootte van de overheidshuishouding, d.w.z. de hoogte van belastingen en de staatsschuld.

Het spreekt vanzelf dat men een veel groter aantal details zou moeten kennen om de volkshuishouding in alle opzichten nauwkeurig te kunnen beschrijven. Men kan in het bijzonder denken aan de verdeling van de productie over de afzonderlijke goederensoorten of aan velerlei geografische onderverdelingen. Wij menen echter dat deze bij onze beschouwingen over de grote lijnen der economische problemen kunnen worden verwaarloosd, ten dele omdat zij vanzelf uit de overige grootheden volgen, ten dele omdat zij bij onze probleemstellingen minder ter zake doen.

De verhoudingen tot het buitenland vinden in het bovenstaande hun plaats onder de punten 2 en 4; wij zullen er dus in dit hoofdstuk reeds enige aandacht aan wijden; de voornaamste vraagstukken hierop betrekking hebbend zullen echter behandeld worden in hoofdstuk 15. Voorts zal het doelmatig blijken om de punten uit het in het bovenstaande besloten liggende program die meer met conjunctuur- dan met structuurpolitiek samenhangen in het desbetreffende hoofdstuk onder te brengen.

De meest gewenste *omvang van de productie* is die waarbij alle productieve krachten zijn ingeschakeld — zo ongeveer kan men het standpunt formuleren dat tegenwoordig door vrijwel iedereen als het meest juiste wordt beschouwd en dat wij ook tot het onze maken. Enige nadere toelichting is echter toch wel zeer nodig. De bedoeling is natuurlijk vooral, dat geen onvrijwillige werkloosheid zowel van arbeidskrachten als van natuurgaven en kapitaalgoederen

voorkomt, met name niet in de mate waarin dat na 1930 zoveel is gebeurd. Schijnbaar is door bovenstaande formulering precies vastgelegd, hoeveel er geproduceerd moet worden. Bij nadere beschouwing zijn er echter nog een aantal onzekere punten in die formulering opgesloten.

Een eerste zeer belangrijk is : hoe lang zal er moeten worden gewerkt? Met hetzelfde aantal personen kan uiteraard in een langere werktijd zeer veel meer worden vervaardigd dan in een kortere. Het principe van de keuze zal o.i. moeten zijn, dat de grote meerderheid der werkenden geen langere dan de te kiezen werktijd wenst, *omdat* de meerdere producten die men daarmede zou kunnen verkrijgen niet opwegen tegen de meerdere moeite. Of in de gedaante waarin het zich aan de meeste loontrekkenden zal voordoen: men moet zó lang werken, dat men tegen de bestaande uurlonen een uur meer loon minder aantrekkelijk acht dan een uur meer vrije tijd. Voorlopig lijkt het aannemelijk, dat de meest gewenste werktijd van de acht uur per dag niet sterk zal afwijken. Zolang men belangrijker dingen heeft te regelen dan een verandering in de werktijd, zal men dus de achturige werkdag als norm kunnen aanhouden, zonder ver mis te tasten. Het zou echter kunnen blijken dat na de oorlog de belastingen zó hoog zouden moeten blijven, dat velen er de voorkeur aan zouden geven, langer te werken en overeenkomstig meer te verdienen.

Een tweede vraag is, of er voor de tewerkstelling van alle gegadigden voldoende kapitaalgoederen zullen aanwezig zijn. In theorie is dit geen vraag; wanneer de hoeveelheid, gerekend naar de techniek van produceren die men gewend is toe te passen, te gering is, zo zegt de meest globale theorie, zal de methode van produceren moeten worden veranderd en minder kapitaal-intensief moeten zijn dan voorheen. Een nieuw evenwicht zal zich zelfs automatisch instellen, omdat bij gebleken schaarste aan kapitaalgoederen de rentestand zal stijgen en deze zal er toe leiden, dat minder kapitaalgoederen zullen worden gecombineerd met dezelfde hoeveelheid arbeid. Het is bekend genoeg dat deze redenering slechts op den langen duur opgaat, omdat zij aanneemt dat verschillende soorten kapitaalgoederen willekeurig in elkaar transformeerbaar zijn en dat is eerst op den duur mogelijk, door vervanging van versleten exemplaren. In de practijk zal men dus naar andere oplossingen

moeten omzien; daarbij kan als noodoplossing voor een deel der kapitaalgoederen gedacht worden aan het werken in twee of drie ploegen. Vooral in de allereerste tijd zal men van deze oplossing gebruik moeten maken.

Het *instrument* waarmee men de omvang van de productie zal hebben te regelen is dat van de omvang van de vraag naar goederen; inzinkingen daarin zal men door compenserende overheidsopdrachten moeten tegenwerken. Daar dit instrument in hoofdzaak betekenis voor de conjunctuurpolitiek heeft, bespreken wij het uitvoerig in hoofdstuk 14.

§ 2. *Productie voor export en binnenlands verbruik*

De verdeling van de productie over goederen voor export en goederen voor binnenlands verbruik hangt, zoals men weet, in het bijzonder af van de „comparatieve voortbrengingskosten" van alle goederensoorten in vergelijking tot het buitenland. De grootst mogelijke productiviteit in de wereld als geheel wordt verkregen — volle bezetting der productieve krachten vooropgesteld —, wanneer elk land de goederen voortbrengt, waarvoor het relatief het geschiktst is, d.w.z. waarvan de productie de minste offers kost in verhouding tot voortbrengingsoffers voor andere goederen. Dit wil, zoals men weet, niet zeggen dat de productie van elk goed geconcentreerd is in de landen waar deze productie de geringste offers zou vergen, uitgedrukt in daartoe geschikte physieke eenheden (en dus niet in geld). Het kan zeer goed zijn dat ook landen meedoen, waar aanmerkelijk grotere offers nodig zijn. Zulks zal het geval zijn met landen waar voor de productie van alle goederen hogere offers nodig zijn, landen dus die òf weinig gezegend zijn met natuurlijke rijkdommen, òf weinig kapitaal bezitten òf een geringe technische vaardigheid. Zij produceren dan de goederen waarvoor zij in vergelijking tot andere goederen nog de minste offers moeten brengen; en zij moeten zich, over de gehele linie hunner productie, tevreden stellen met een lagere beloning hunner opofferingen dan de andere landen.

Alnaarmate de bewoners van een gegeven land zich nu tevreden stellen met een geringere beloning, zullen zij in staat zijn met meer producten te concurreren op de wereldmarkt en dus in staat zijn om op die markt de noodzakelijke goederen te kopen die zij zelf

niet — of slechts met veel moeite — kunnen produceren. Hoe geringer hun beloning, hoe duurder, in goederen of moeite uitgedrukt, zullen echter ook deze invoerproducten voor hen zijn en des te minder zullen zij daarvan dan ook willen kopen. Op deze wijze kan er een evenwicht tot stand gebracht worden tussen in- en uitvoer van goederen; onder goederen hierbij ook diensten te verstaan. Een zodanig evenwicht is alleen dan niet nodig, wanneer in de ene of in de andere richting kapitaalverplaatsing optreedt.

Een practisch onderzoek naar de mogelijkheden van internationaal verkeer in goederen en diensten in een gegeven land op een gegeven tijdstip zal wellicht op de volgende wijze het beste kunnen geschieden. Van alle goederen die geproduceerd kunnen worden wordt de kostprijs bepaald, uitgedrukt in de eigen valuta. Daarbij wordt uitgegaan van een voorlopige koers van de eigen valuta. Evenzo worden van deze goederen en van de goederen die men wil invoeren, de wereldmarktprijzen, uitgedrukt in een buitenlandse muntsoort, vastgesteld. Vervolgens worden achtereenvolgens verschillende veronderstellingen gemaakt omtrent de koers van de eigen valuta in genoemde buitenlandse muntsoort. Bij elke denkbeeldige stand van de koers zullen er een aantal producten zijn die niet en een aantal die wel voor uitvoer in aanmerking komen. Hoe lager de koers, des te meer producten komen voor uitvoer in aanmerking. De productiecapaciteit voor elk dezer producten is bekend. De totale waarde der mogelijke uitvoergoederen dus ook. Neemt men voorlopig een star invoerprogram aan, dan zal de waarde daarvan — in buitenlandse zowel als in eigen valuta — ook vaststaan bij elke gekozen koers. Men zal nu moeten zoeken naar een koers waarbij er gelijkheid bestaat van de waarde van in- en uitvoer. Zo'n koers zal gewoonlijk wel te vinden zijn. Men kan daarna eventueel nog een zekere beweeglijkheid brengen in het invoerprogramma; het kan afhangen van de welvaart die correspondeert met de goederen die voor binnenlands verbruik beschikbaar blijven. Er is dan op dergelijke wijze als hiervoor voor het starre invoerprogram is aangegeven een evenwicht op te zoeken. In het algemeen zal dit, zoals reeds gezegd, wel gelukken.

Het is in principe echter mogelijk dat het niet gelukt, zoals wij reeds bij de bespreking van het transfereringsvraagstuk (hoofdstuk 9) hebben gezien. In dat geval zal de invoer naar hoeveelheid beperkt

moeten worden tot een zodanig bedrag, dat het evenwicht gegarandeerd is. Hiermee zijn tevens de *instrumenten* die hier ter beschikking staan: valuta- en handelspolitiek, genoemd.

§ 3. *De hoogte van het prijspeil*

De hoogte van het prijspeil is in zekere zin onverschillig. Wanneer men, zoals het vaak aanschouwelijk wordt voorgesteld, in één nacht alle prijzen, lonen, pachten en alle andere in geld uitgedrukte grootheden zou verdubbelen, zou er niets veranderd zijn aan de koopkracht der inkomens, aan de winstmarges uitgedrukt in goederen, enz. Tegelijkertijd zou de koers van het betaalmiddel, uitgedrukt in een vreemde valuta, dan gehalveerd moeten zijn.

Daar echter een werkelijke overgang naar een dergelijk nieuw peil niet in één nacht tot stand zou kunnen komen, doch slechts met een kleinere snelheid, die bovendien voor de verschillende grootheden niet dezelfde zou zijn, is het in werkelijkheid geenszins zo onverschillig, welk prijspeil men als norm kiest, in het bijzonder ook na de oorlog. Prijsbewegingen hebben allerlei secundaire gevolgen. Zij werken speculatie in de hand, met daaraan verbonden terugslagen, wanneer het stijgingen zijn of de terughoudendheid der kopers, met de daaraan verbonden stagnatie, wanneer het dalingen zijn. Tijdelijke divergenties tussen verschillende prijzen zullen bovendien kunnen leiden tot een tijdelijke extra winstgevendheid van bepaalde disposities — b.v. scheepsbouw —, waardoor overproductie zou kunnen worden ontketend. Daarom is het verstandig, de prijsbewegingen tot een minimum te beperken en een peil na te streven, dat zoveel mogelijk gelijk is aan het in de oorlog bereikte. Voorzover het prijspeil in de oorlog hoger is geworden door minder efficiënte werkwijzen, door het gebruik van surrogaten e.d., die na de oorlog weer zullen verdwijnen, kan deze verhoging ongedaan worden gemaakt. Daar in het algemeen het loonpeil maar weinig is gestegen, zal het aldus bepaalde peil van lonen en prijzen ook maar weinig van dat van vóór de oorlog afwijken, b.v. enkele tientallen procenten. Lindahl beredeneert voor Zweden dat een prijspeil van 130 % van dat van 1939 zeer geschikt zou zijn. Voor Engeland wordt in het plan-Beveridge aangenomen, dat een peil van 125 % van 1939 kan worden gehandhaafd.

Behalve van de stand der prijzen moet men zich een denkbeeld

vormen van de meest gewenste *beweging der prijzen op de lange baan.* Om de reeds genoemde redenen is een geringe beweging in elk geval te verkiezen. Men kan nog kiezen tussen:

(1) een stabiel prijsniveau van grondstoffen, met een langzaam stijgend niveau van lonen per uur, (2) een stabiel prijsniveau van eindproducten met licht stijgend loonniveau of (3) een stabiel loonniveau met dalend prijsniveau. De derde mogelijkheid heeft een sociaal nadeel (het schijnt alsof er nooit „verbetering" in de lonen komt) en een economisch nadeel (langzame waardevermindering van voorraden), zij het dan dat beide gering zijn, omdat het hier gaat om geringe bewegingen. De keuze tussen (1) en (2) is moeilijk, omdat het niet eens zeker is of ze wel verschillend zijn; het kan heel goed dat de stabiliteit van het ene prijsniveau die van het andere meebrengt; dat zal zo zijn, wanneer de productiviteit in de grondstoffenproductie zich parallel met die in de eindproductenvoortbrenging ontwikkelt. De keuze zal daarom het beste kunnen worden gebaseerd op de keuze van de instrumenten der economische politiek waarmee men de stabiliteit „in the long run" van de prijzen wil verwezenlijken. Daarbij komt dan tevens nog een andere zijde van dit vraagstuk naar voren: ofschoon het dus zeer goed kan zijn dat stabiliteit op de lange duur van het ene der twee prijsniveau's ook stabiliteit van het andere meebrengt, is het minder zeker of stabiliteit op de korte termijn van het prijsniveau der eindproducten ook betekent stabiliteit op de korte termijn van het prijsniveau der grondstoffen. Wij komen dus zo dadelijk op de keuze terug.

Wanneer men er in zou slagen om het prijsniveau vrijwel standvastig te houden, behoeft men zich geen zorg te maken over waardevermindering of -vermeerdering (in goederen gerekend) van in geld aangegane schulden, wat bij instabiele prijzen wèl een moeilijkheid is. Tegen deze moeilijkheid is door Prof. Mees het bekende herleidingsstelsel voorgesteld, waarbij schulden volgens een glijdende schaal, evenredig met het indexcijfer der kosten van levensonderhoud, worden herleid. Dit stelsel zou bij een vrijwel constant prijsniveau overbodig zijn. Zou men het — voor alle zekerheid — toch willen invoeren, dan zou het natuurlijk ook geen schade doen.

Als *instrumenten* van de prijspolitiek heeft men: voor kleine landen de wisselkoersen — voorzover deze in de toekomst nog gehanteerd

zullen kunnen worden — en voor de wereld als geheel, d.w.z. de grote landen, de indirecte middelen van de geldvoorziening en de overheidsopdrachten naast het directe middel van de grondstoffenvaluta. Dit laatste is het zekerste: het regelt het gemiddelde prijspeil der grondstoffen door deze tegen een vaste prijs inwisselbaar te stellen (mits in „pakketten" van een gegeven samenstelling) bij de centrale banken[1]. Daar de kosten van de eindproducten verder slechts kostenelementen bevatten die gewoonlijk zeer stabiel zijn (lonen, rente en algemene onkosten), zullen dan ook de prijzen der eindproducten stabiel kunnen blijven, zolang er geen overmatige vraag naar eindproducten optreedt. Deze laatste zal, bij een goed gevoerde conjunctuurpolitiek, met de bovengenoemde indirecte middelen kunnen worden voorkomen, of in uiterste gevallen door een regelrechte rantsoenering van bepaalde goederen.

§ 4. *De koers van het betaalmiddel*

De hoogte van de koers van het betaalmiddel zal, wanneer het prijsniveau eenmaal vaststaat, daarmee in overeenstemming moeten zijn op de wijze als onder (2) reeds aangegeven, d.w.z. zodanig, dat daardoor het evenwicht in de betalingsbalans blijft gehandhaafd. Hiermee is echter niet alles gezegd en in wezen slechts een zeer globale oplossing geformuleerd. Er bestaat nog in menig opzicht vrijheid tot het beïnvloeden van bepaalde posten van de betalingsbalans, in het bijzonder wat betreft de kapitaalbeweging van het ene land naar het andere. Door deze vrijheid, die nog vergroot kan worden door de vorming van nationale of internationale egalisatiefondsen, is het mogelijk de koersen bovendien zo stabiel mogelijk te houden, hetgeen na de ervaringen van de jaren na 1931 vrij algemeen als een desideratum wordt gevoeld. Wij komen, gezien het internationale karakter van deze kwesties, daarop meer uitvoerig terug in hoofdstuk 15.

§ 5. *De geldcirculatie*

De omvang van de geldomloop wordt in grote trekken bepaald

[1] Zie hiertoe de artikelen van Prof. Goudriaan in de E.S.B. van 21 en 28 October 1931: De labilisatie van het economisch leven en de middelen ter bestrijding; de noodzakelijkheid van een wereldgrondstoffenvaluta, Econ.-Stat. Ber. *16* (1931), blz. 922 en 944.

door de omvang van de productie en de hoogte van het prijsniveau. Dit betekent dat, wanneer de productie in de loop der jaren zal toenemen, ook de geldcirculatie evenredig daarmee zal dienen toe te nemen. Zolang men aan deze richtlijnen wil vasthouden, zal er dus doelbewust naar moeten worden gestreefd, dat de geldcirculatie elk jaar met de vereiste hoeveelheid toeneemt. Dit alles geldt onder de voorwaarde, dat er in de betalingsgewoonten geen wijzigingen komen, hetgeen zeggen wil, dat de gemiddelde tijdsafstand tussen twee inkomensbetalingen (voor arbeiders een week, voor ambtenaren een maand b.v.) zich niet wijzigt, de verhouding tussen omzet en kassaldo bij het bedrijfsleven dezelfde blijft, evenals de voorkeur tot het houden van reserves e.d. meer. Wat de gemiddelde afstand tussen twee inkomensbetalingen betreft, deze zou zich kunnen wijzigen doordat het aantal arbeiders in verhouding tot het aantal ambtenaren of andere inkomenstrekkers zich zou wijzigen, zonder dat voor elk dezer categoriën afzonderlijk een wijziging in die afstand zou optreden. Men dient dus geregeld dergelijke „structuurgrootheden" te volgen, ten einde de juiste geldbehoefte der volkshuishouding vast te stellen. Doorgaans wijzigen zich dergelijke grootheden slechts geleidelijk, hetgeen de invloed er van niet belangrijk maakt, ook al zou men zich eens enigszins vergissen in de schatting van hun grootte.

Door verschillende auteurs zijn andere richtlijnen aangegeven t.a.v. de meest gewenste grootte van de geldomloop. Deze andere richtlijnen hangen samen met andere richtlijnen voor de loop van de productie en vooral voor de prijzen. De verschillen zullen in concreto in het algemeen niet groot zijn; het gemeenschappelijke in de — overigens uiteenlopende — voorstellen is dat de geldcirculatie zich geleidelijk, niet stootsgewijze, dient te wijzigen. Dit is inderdaad het belangrijkste; de zorg hiervoor is een kwestie van conjunctuurpolitiek.

Ten aanzien van de geldcirculatie zal men met een belangrijk „overgangsprobleem" vlak na de oorlog te maken hebben. Het zal er dan om gaan om de in de oorlog veel te hoog opgelopen geldcirculatie weer in normaler banen te brengen. Hierover zie men hoofdstuk 16.

§ 6. *De verdeling van de inkomens over personen of groepen van personen*

De inkomensverdeling is al sinds lang een onderwerp van studie, zowel wat betreft de verklaring van de feitelijke verdeling, als wat

betreft het aangeven van de beste normen. Zo veel is wel duidelijk geworden, dat de factoren die haar tot stand doen komen zeer gecompliceerd zijn. In elk geval spelen daarbij verschillen in bekwaamheid een rol; daarnaast de invloed van bezitsverschillen, die voor een deel samenhangen met de inkomenverdelingen van vroegere jaren; vervolgens ook de organisatie van de maatschappij, die een bepaalde gradatie van functies in het productieproces meebrengt, welke b.v. in het grootbedrijf zeker anders is dan in het kleinbedrijf.

Wat nu de normen betreft, dient men uitlopende doelstellingen naast elkaar te erkennen. Aan de ene kant is het gewenst dat aan zekere eisen van *rechtvaardigheid* wordt voldaan; aan de andere kant aan zekere eisen van *doelmatigheid*. Bij rechtvaardigheid denken wij aan het volgende. Het is niet bevredigend voor ons rechtsgevoel, dat de ene mens een bestaan van veel zorgen en weinig vreugde, de ander een onbezorgd en vreugdevol bestaan heeft. Vanuit dit gevoel beredeneerd zouden wij, voorzover dit in de macht der mensen ligt, gelijk geluk aan allen willen toedelen. Wat de elementen van dat geluk zijn, hebben wij in hoofdstuk 12 reeds uiteengezet. Deze stelregel zou nog niet betekenen dat alle inkomens gelijk zouden zijn. Zij zouden voor hen die veel vreugde in hun werk of hun gezonde lichaam vinden, lager kunnen zijn dan voor hen die onaangenaam, weinig bevrediging schenkend werk zouden verrichten of met veel ziekte zouden hebben te kampen. Er zijn ongetwijfeld tendenties in deze richting werkzaam; de vraag zou zijn, of zij sterk genoeg werken.

Soms wordt „rechtvaardigheid" anders geïnterpreteerd; men zegt dat het rechtvaardig is, dat ieder de opbrengst van zijn eigen prestaties verkrijgt. O.i. is hier eerder sprake van (economische) macht dan van rechtvaardigheid. Ieder heeft de macht om — door onthouding zijner prestaties — de opbrengst daarvan aan de gemeenschap te onthouden en kan daarom deze opbrengst ook opeisen. Onze opvatting van rechtvaardigheid wordt daardoor niet gedekt; over definities laat zich echter niet twisten en daarom stellen wij slechts in het licht dat onze opvatting een andere, de bovengegeven, is.

Naast de rechtvaardigheid, aldus ongeveer verstaan, staat echter de doelmatigheid. Deze culmineert hierin, dat de prestatie der

mensen wordt beïnvloed door de daarmee te bereiken resultaten en dat het voor de productie der volkshuishouding van bijzondere betekenis is, dat personen met grote talenten deze intensief aanwenden. Dit kan ten zeerste worden bevorderd door de kansen „promotie te maken" of de kansen veel geld te verdienen. Daarom leidt dit principe ten dele tot richtsnoeren die tegenovergesteld zijn aan de uitvloeisels der rechtvaardigheid. Terwijl uit beide principes b.v. voortvloeit dat men onaangenaam werk aanlokkelijk moet maken door het hoger te belonen, eist de rechtvaardigheid dat men mensen met grote talenten relatief laag beloont, terwijl de doelmatigheid een relatief hoge beloning verlangt. Wij menen dat men een synthese tussen beide standpunten door experimenteren moet vinden en dat het altijd binnen zekere grenzen een kwestie van smaak zal blijven. Gelukkig laat het bereiken, door de maatschappij als geheel,van een zekere welvaart toe, om enkele zeer krasse uitwassen der vroegere inkomensverdeling te vermijden en b.v. een ziekengeld, ouderdomspensioen e.d. uit te keren. Een verdere aantasting van het erfrecht schijnt ook nog wel mogelijk en zal door velen als wenselijk worden beschouwd. Ten slotte kan de overheid wellicht waken tegen excessen op het gebied der zeer hoge beloningen van talenten.

Het meeste practische werk dat op dit gebied kan worden gedaan, is, naar ons gevoelen, dat volgens zoveel mogelijk objectieve normen van medische, pedagogische e.d. aard schalen voor ziekteuitkeringen, kindertoeslagen e.d. worden uitgewerkt, die tot een uitbreiding der sociale voorzieningen kunnen leiden. Het woord objectief kan men hierbij echter slechts ten dele met recht gebruiken. Men kan wel objectief vaststellen, hoeveel geld er nodig is om een gezin met drie kinderen dezelfde behoeftebevrediging te verschaffen als een met een kind; maar het peil waarop een „redelijke" behoeftebevrediging ligt, is willekeurig en zal bijna steeds ongemerkt worden beïnvloed door het gemiddelde welvaartspeil dat in een gegeven land bereikt is.

Een belangrijk onderdeel van het vraagstuk der inkomensverdeling is dat van de *loonpolitiek*, waaronder dus alle inkomens vallen die verdiend worden met arbeid verricht in dienst van een ander. Wij willen eerst de richtsnoeren van de loonpolitiek bespreken en daarna de instrumenten die ter beschikking staan. Bij de richt-

snoeren maken wij onderscheid tussen de *gemiddelde hoogte* van het loon in een bepaald land en op dit ogenblik, de loon*verschillen* naar beroep en plaats en de *beweging* van de lonen in de tijd. Wij geven hier de richtsnoeren aan waaraan wij de voorkeur geven en zullen trachten deze te motiveren met een beroep op de doelmatigheid of de rechtvaardigheid. In zoverre als de combinatie dezer elementen op andere wijze kan geschieden en in zoverre als er verschil van inzicht mogelijk is over doelmatigheid en rechtvaardigheid, zal men zich ook andere richtsnoeren kunnen denken; waarbij overigens nog geenszins vaststaat, dat daarom ook de reële verschillen in loonpolitiek die daarmee overeenkomen, zeer groot zijn.

Wil men de vrijheid van de arbeidsovereenkomst handhaven en wenst men werkgelegenheid voor iedereen, dan zal de gemiddelde hoogte van het loon aan zekere grenzen zijn gebonden. Een te hoog loon betekent werkloosheid voor een deel der werkers, hetzij door buitenlandse concurrentie, hetzij door te vergaande rationalisatie. Het loon zal, bij handhaving van de vrijheid van het looncontract, niet kunnen uitsteken boven de opbrengst van de arbeider die het minst productieve werk doet (afgezien, voor een moment, van verschillen in bekwaamheid en van de soort werk), d.w.z. die in de minst productieve onderneming werkt.

Het aldus bepaalde loon zou wel eens vrij laag kunnen zijn. Wij achten echter de eis van de werkgelegenheid voor ieder in elk geval zowel doelmatig als rechtvaardig. Indien nu de lonen naar de opvatting van een meerderheid van tot oordelen bevoegden te laag zijn, beschikt de overheid over het middel der sociale politiek om hierin correcties aan te brengen. Men zal de verzorging van ouden van dagen, van zieken en van kinderen en de voorziening in bepaalde behoeften (onderwijs, hygiëne, eventueel voeding) zodanig kunnen regelen, dat aan het door arbeid verkregen loon nog een inkomen wordt toegevoegd. Voor een inzicht in de ware verhoudingen is het echter goed, deze twee gezichtspunten gescheiden te houden.

Wat vervolgens de *loonverschillen* tussen verschillende plaatsen, beroepen en functies betreft, deze zijn tegenwoordig vaak irrationeel. Zo verdienen de arbeiders in eenzelfde beroep niet alleen in geld, maar ook in goederen in de grote plaatsen meer dan in de kleine, in het ene vak meer dan in een ander dat naar menselijke

schatting even zwaar is. Deze verschillen zijn veelal de gevolgen van verschillen in macht van de vakverenigingen; in grote plaatsen zijn deze machtiger dan in kleine; in goed-georganiseerde machtiger dan in slecht-georganiseerde bedrijven. Wanneer deze verschillen te groot worden, zijn ze verwerpelijk. Macht dient geen maatstaf voor inkomen te zijn, doch eerder prestatie. Dit geldt vooral ten aanzien van de inkomensverdeling tussen de bezitters en niet-bezitters; het geldt echter evenzeer binnen de wereld van de arbeid.

Een naar de aard der prestatie te hoog loon in verhouding tot andere lonen zal blijken uit de cijfers van de aantallen leerlingen. Als dit cijfer hoger wordt dan het aantal plaatsen dat in de gegeven omstandigheden kan worden bezet, is dat een aanwijzing dat de loonvoet in dat vak in verhouding tot andere te hoog is. Hij zal herzien moeten worden. Evenzo wanneer er te weinig jonge krachten worden aangetrokken: dan is de loonvoet te laag. Hetzelfde geldt ook voor de bezoldigingen van b.v. ambtenaren in verschillende rangen. Wanneer er te veel aan de eisen voldoende krachten zijn in vergelijking tot het aantal plaatsen, dient de bezoldiging te worden verlaagd; zijn er te weinig, dan dient zij te worden verhoogd. Door een en ander wordt een gradatie der beloningen bereikt, die in overeenstemming is met de opofferingen die men zich moet getroosten in de verschillende beroepen en functies. Dit is zowel doelmatig als rechtvaardig. Doelmatig omdat dan ook een verdeling der arbeidskrachten bereikt wordt die met de vraag in overeenstemming is; rechtvaardig omdat niemand belet wordt het beroep te kiezen waaraan hij, de opofferingen stellende tegenover de voordelen, de voorkeur geeft.

Dit alles is zuiver liberalisme en zuivere aanpassingspolitiek — zal men, wellicht met verbazing, vaststellen. Dat is het ook. Doch in dit opzicht is, naar onze mening, het stelsel van de vrije inkomensvorming dan ook, om de aangevoerde redenen, volkomen juist. Alles wat naar monopolies zweemt is uit den boze; men dient deze conclusie dan echter ook te honoreren in andere richtingen; en b.v. door voldoende gelegenheid te scheppen tot het verkrijgen van studiebeurzen door hen die de geschiktheid tot de studie hebben ook een monopolie in deze richting te breken.

De *loonbeweging* dient zich, in grote trekken, evenredig met de grensproductiviteit van de arbeid te voltrekken. De grensproduc-

tiviteit en de gemiddelde productiviteit lopen in 't algemeen parallel. Men kan dus een globale controle op de beweging der lonen oefenen door ze te vergelijken met de productiviteitsontwikkeling. Dit betekende voor de periode tussen 1920 en 1938 een jaarlijkse toeneming van tussen de 2 en 3 % per jaar. Bij constant prijsniveau zal dus een loonstijging van deze grootte in het gemiddeld mogen worden verwacht. Dit geldt niet voor beroepen welker betekenis voor het geheel langzamerhand achteruit- of vooruitgaat.

Deze overwegingen gelden voor de ontwikkeling op de lange baan. Voor de bewegingen op kortere termijn worden daarnaast wel eens andere desiderata geformuleerd: men eist voor een goede conjunctuurpolitiek aanpassing van de loonvoet aan de wisselingen van de conjunctuur. Over deze opvatting, waarmee wij het niet eens zijn, komen wij nog in hoofdstuk 14 te spreken.

Op welke wijze zal de gemeenschap de juiste loonpolitiek tot uitvoering moeten brengen, wanneer men niet, als in een volslagen planhuishouding, de lonen wil decreteren? Als *instrument* der loonpolitiek dient men een zekere mate van overleg te aanvaarden. Wij denken ons een *loonraad*, waarin vertegenwoordigers van arbeiders, ondernemers, consumenten en overheid zitting hebben. Deze samenstelling biedt de beste waarborg dat aan de ene kant alle grieven een uitweg vinden, terwijl aan de andere kant goede en evenwichtige beslissingen worden genomen. Men zou zich een aantal loonraden kunnen indenken voor de afzonderlijke bedrijfsgroepen (eventueel ondergroepen) en een Centrale Loonraad die zorgt voor een zekere coördinatie en in belangrijke gevallen een veto kan uitspreken over de beslissingen van een groepsloonraad.

§ 7. *De verdeling van het inkomen over verbruik en investeringen*

Door de besteding van het inkomen door de particuliere gezinnen en de rechtspersonen wordt de „richting" van de productie bepaald, d.w.z. de verdeling der productieve krachten over de verschillende goederensoorten en dus ook de branches. Het belangrijkste algemene aspect dezer verdeling betreft die over *consumptiegoederen en productiemiddelen.* De gedeelten van het inkomen die „bespaard" worden, dienen uiteindelijk tot de aankoop van productiemiddelen, en wel van productiemiddelen ter uitbreiding van

het bestaande apparaat. Is er een meest gewenste omvang van de productie dezer productiemiddelen? Aan twee eisen van evenwicht moet worden voldaan. De omvang dezer productie moet ten eerste zodanig zijn, dat er juist voldoende geldmiddelen zijn om haar te betalen. Daarvoor zijn in 't algemeen de besparingen beschikbaar; eventueel kan men door het scheppen van krediet nog extra-middelen daaraan toevoegen. Het is echter mogelijk, dat deze middelen niet toereikend zijn; dit gebeurde vroeger in tijden van conjunctuurhausse. Er was dan één der vormen van overproductie van productiemiddelen, die tot een crisis leidde, omdat slechts stopzetten van een deel dezer productie het evenwicht weer kon herstellen.

Een tweede eis van evenwicht is, dat de geproduceerde productiemiddelen er zoveel zijn, dat de met de totale voorraad productiemiddelen geproduceerde consumptie-goederen of -diensten juist kunnen worden gekocht met de voor verbruik bestemde bedragen. De verkoopbare hoeveelheid consumptiegoederen staat vast en door de technische verhouding tussen die hoeveelheid en de daartoe benodigde hoeveelheid productiemiddelen staat ook de laatste vast, zo heeft men wel betoogd; daarom kan er ook in dit opzicht overproductie (of te geringe productie) optreden. Deze redenering is slechts ten dele juist, en zoals wij zullen zien, vooral voor korte perioden. Er bestaat nl. niet een vaste technische verhouding tussen de hoeveelheid product en de daartoe nodige hoeveelheid productiemiddelen. Er zijn verschillende methoden van produceren naast elkaar mogelijk. Men kan b.v. personen vervoeren met fietsen, met trams, met treinen of met auto's. Al deze productiemiddelen vertegenwoordigen een zekere hoeveelheid kapitaal, maar niet alle evenveel. De ene methode van vervoer vereist meer kapitaal dan de andere, is „kapitaalintensiever" dan de andere. Men kan dus eenzelfde hoeveelheid consumptiegoederen of -diensten vervaardigen met een grotere of kleinere hoeveelheid kapitaalgoederen of besparingen. Er is geen vaste technische verhouding. Met behulp van een grotere hoeveelheid kapitaalgoederen zal men echter een hogere welvaart deelachtig worden; in ons voorbeeld: gemakkelijker vervoerd worden; ook sneller en vaker vervoerd kunnen worden. In een arm land zullen er daarom meer fietsen of trams, in een rijker land meer auto's zijn (al hangt de keuze ook af van andere

omstandigheden). Doch ook: in een land waarin men veel spaart, zal men na enige tijd over kostbaarder productiemiddelen beschikken en daardoor ook welvarender zijn dan in een land waar men weinig heeft gespaard. Grotere besparingen leiden op den duur tot grotere welvaart. Het is een wonderlijk denkbeeld dat ons geslacht zijn betrekkelijk grote welvaartsmogelijkheden mede dankt aan de spaarzin van onze betovergrootouders, die over onze „luxe" waarschijnlijk hun hoofden zouden schudden.

Volgens deze gedachtengang is er dus een zekere *graad van vrijheid* in de hoeveelheid besparingen die men voor uitbreiding van het productie-apparaat wil aanwenden. Er is echter één mits: de voor die besparingen geproduceerde goederen moeten van de juiste soort zijn. Doet men dat niet, dan is er overproductie, die op korte termijn niet te verhelpen is. Men neemt aan, dat ook deze soort van overproductie herhaaldelijk optreedt in tijden van hoogconjunctuur.

Zij kan nog van tweeërlei aard zijn. De vergissing kan, wat men wel noemt „horizontaal" en „verticaal" zijn. „Horizontaal" is zij, wanneer men zich vergist in de soort van consumptiegoederen waarvoor men productiemiddelen vervaardigt, als men dus verkeersmiddelen vervaardigt, terwijl er geen vraag naar verkeer, maar b.v. naar woonruimte is, dus er eigenlijk woningen hadden moeten gebouwd worden.

„Verticaal" is de vergissing, wanneer men weliswaar productiemiddelen voor de juiste soort consumptiegoederen, dus b.v. terecht verkeersmiddelen vervaardigt, doch niet degene die met de juiste kapitaalintensiteit overeenkomen: fietsen in plaats van auto's. Deze laatste soort van vergissing kan men ook zien als een fout in de totale hoeveelheid der geproduceerde kapitaalgoederen. Produceren van fietsen betekent dan gewoonlijk, dat men relatief te weinig, produceren van auto's dat men te veel kapitaal steekt in de uitbreiding van het apparaat. Het woord „fout" moet hier dan opgevat worden in de betekenis van te veel of te weinig in vergelijking tot de koopkrachtige vraag naar de consumptieve diensten. Veelal kan men overigens daarbij de fout eerder zoeken aan de kant van de omvang van de koopkrachtige vraag. Het voert ons echter te ver op dit alles ten volle in te gaan. Voldoende is voor ons doel, vast te stellen dat er dus op korte termijn in meer dan een opzicht onevenwichtigheden in de productie van productiemiddelen kunnen voorkomen.

Hoe staat het echter wanneer men over wat langere perioden ziet? Dan kunnen in 't algemeen beide onevenwichtigheden vermeden worden. De omvang van de productie is met het bedrag der besparingen gemakkelijk in overeenstemming te brengen. Doch ook de aard der goederen laat zich dan aanpassen. Op de lange termijn kan men een auto in een fiets omzetten en omgekeerd. Want men kan de ene soort goederen, nadat zij versleten is, vervangen door de andere.

Dat betekent dus dat er, op de lange duur gezien, de vrijheid blijft om zoveel te besparen als men zelf wil. Er is slechts één geval waarin dat niet zo is. Wanneer men nl. meer spaarde dan nodig is voor de meest kapitaal-intensieve methoden van productie die bekend zijn. Zulks is denkbaar in een land dat rijk is en aan de spits van de technische kennis staat; dus b.v. in de Verenigde Staten. Zodra men echter de kapitaalvorming zou willen gebruiken voor de verheffing van de productiemethoden ook in de zeer kapitaalarme landen — b.v. China — zal men voor dit probleem geen zorg meer behoeven te koesteren.

Er is dus, zoals wij zeiden, een element van vrijheid in de keuze van het gedeelte der productie dat men wil besteden aan productiemiddelen. In de vrije maatschappij wordt deze verhouding voor de afzonderlijke personen bepaald door de relatieve waardering die zij hebben voor toekomstige en tegenwoordige goederen; deze hangt in sterke mate af van de inkomenshoogte. Hoe rijker men is, des te minder zorg heeft men over het heden en des te meer aandacht kan men schenken aan de toekomst. Voor de maatschappij als geheel is de verhouding dus op ingewikkelde wijze afhankelijk van wat de preferenties der afzonderlijke mensen zijn; dat de spaarquote daarom zou samenvallen met wat voor de algemene welvaart het beste zou zijn, is moeilijk te bewijzen; even moeilijk als het tegendeel. Nader onderzoek in deze richting is mogelijk en niet zonder belang.

De spaarquote is nog altijd vrij hoog, al zal zij door een grotere gelijkmatigheid in de inkomensverdeling teruglopen. Daartegenover staat dat tegenwoordig een groter gedeelte der besparingen gevormd wordt door de ondernemingen. De overheid kan op de besparingen door haar belastingpolitiek en door de bestedingswijze van de belastinggelden nog een vrij belangrijke invloed oefenen.

Het is niet uitgesloten, zelfs vrij waarschijnlijk, dat er in de besteding der spaargelden nog een element van *verspilling* ligt, dat eveneens nader onderzoek zeer waard is. Er worden nl. nogal wat vernieuwingen en uitbreidingen van het productieapparaat tot stand gebracht als gevolg van de wedstrijd in technische vooruitgang tussen concurrerende ondernemingen. Daarbij gebeurt het herhaaldelijk, dat de kapitaalgoederen een kortere tijd gebruikt worden dan technisch mogelijk is. Niet steeds is dit economisch onjuist; doch de mogelijkheid bestaat dat het zo is.

Zolang dergelijke onderzoekingen over de juiste spaarquote en de besteding daarvan nog niet zijn ondernomen, zal men een practische gedragslijn nodig hebben. Wij menen dat men de bestaande spaarquote zonder bezwaar kan handhaven, omdat er in elk geval voor de landen in het verre oosten nog vrijwel onbeperkte behoefte aan kapitaalgoederen bestaat. Op deze kwestie komen wij in hoofdstuk 15 nader terug.

§ 8. *De grootte der overheidshuishouding*

Onder de grootte der overheidshuishouding verstaan wij de grootte der bedragen die de overheid kan besteden. In de meeste landen maakten deze voor de oorlog tussen ¼ en ⅓ van het nationale inkomen uit. De invloed die de overheid op het economisch leven kan doen uitgaan, is in sommige opzichten nog groter dan men op grond dezer getallen zou menen, omdat zij door haar geste de besteding door particulieren van nog groter bedragen kan beïnvloeden.

De bedragen die de overheid uitgeeft en dus ook op de ene of andere manier ontvangt — hetzij uit belastingen dan wel uit leningen —, zijn te onderscheiden in twee groepen. Er zijn de uitgaven die om huns zelfs wil worden gedaan, waarbij het dus de overheid te doen is om de verkrijging van bepaalde goederen en diensten; er zijn daarnaast de uitgaven die slechts bestaan in het doorgeven aan anderen van bedragen die men aan derden heeft onttrokken; hier treedt de overheid, zoals men wel zegt, als „*transformator*" op. Bij dit laatste type van overheidsgestie is het het samenstel van inkomsten en uitgaven dat de eigenlijke betekenis heeft; men kan daarbij niet een der beide geïsoleerd beschouwen. Beide typen van activiteit kunnen nog gebruikt worden tot het bereiken

van indirecte doeleinden. Zo is het denkbaar dat de inkomstenbelasting gecombineerd met de armenzorg in directe zin betekent een overhevelen van inkomen van rijke naar arme ingezetenen; daarnaast kan men met de inkomstenbelasting nog in het bijzonder de grootte van de besparingen trachten te beïnvloeden en kan men door de besteding van de bedragen voor armenzorg zowel als door de heffing van de belasting nog al of niet een voorsprong verlenen aan grote gezinnen. Men kan dus een veelheid van doeleinden tegelijk nastreven; uiteraard niet, wanneer zij aan elkaar diametraal tegengesteld zijn. Dit laatste wordt door sommige ministers van financiën wel eens vergeten.

De doeleinden die de overheid zich in economisch opzicht stelt — tot deze zullen wij ons uiteraard beperken — hebben ten dele betrekking op het evenwichtspeil der volkshuishouding, ten dele op de bewegingen, vooral de conjunctuurbewegingen. In dit hoofdstuk beperken wij ons tot de eerstgenoemde doeleinden.

De uitgaven die de overheid doet ter verkrijging van bepaalde goederen en diensten hebben betrekking op de behoeften die naar de mening van de meerderheid der ingezetenen het beste op collectieve wijze kunnen worden bevredigd, zoals het algemeen bestuur, de zorg voor de veiligheid, de wegenaanleg, het onderwijs, de energievoorziening.

De uitgaven die meer als het overhevelen van inkomensdelen kunnen worden beschouwd zijn die voor werklozen- en armenzorg, maar ook die voor rente op de staatsschuld en voor een deel van het onderwijs. Het onderwijs wordt nl. aan de meerderheid der leerlingen beneden kostprijs verstrekt, waarin dus een element van overheveling van koopkracht ligt. Soms is de overheveling niet bewust het doel der transacties, zoals bij de rente op de staatsschuld; niettemin is ze een feit. Het is in het bijzonder duidelijk dat het mede van de financiering afhangt, welke soort overheveling men heeft. Voorzover nl. de rente op de schuld ten goede komt aan welgestelden en zou worden gefinancierd uit indirecte belastingen, kan hier een overheveling plaats hebben van arm naar rijk. Vroeger is dat waarschijnlijk zo geweest. In de latere tijd is deze overheveling gecompenseerd en overgecompenseerd door een in de tegenovergestelde richting. Deze laatste is, naar algemeen oordeel, een taak der overheid ter correctie van de zeer ongelijke inkomens-

verdeling die bij een régime van vrije inkomensvorming ontstaat.

Daarnaast kan er nog een andere taak worden gezien, nl. de zorg voor het *vermijden van stagnatie in het economisch proces*. De meeste der hiertoe behorende problemen zullen in hoofdstuk 14 worden besproken. Doch men zou zich ook een bedreiging met een slepende stagnatie kunnen indenken, op de wijze van Keynes, als gevolg van een voortdurende neiging der welgestelden om een deel van hun inkomen niet te besteden, doch in geldvorm te beleggen (oppotten of hoarden). Door belastingheffing of lening van een bepaalde vorm kan de overheid er toe bijdragen dat deze neiging minder kwaad doet.

Terwijl de aard der uitgaven, gezien de vormen van collectieve behoeftebevrediging en van sociale politiek, vrij duidelijk vaststaat, kan in de aard der inkomsten nogal variatie gebracht worden, en uit de mogelijkheden dienen diegene gekozen te worden die de gestelde doeleinden het beste bevorderen. De inkomsten kunnen uit belastingen en leningen worden verkregen; het laatste betekent vergroting van de schuld. Deze kan niet al te snel geschieden, waardoor aan deze inkomsten vrij enge grenzen zijn gesteld. Wij komen daarop hierna nog even terug.

Ten aanzien van de *belastingen* heeft men nog veel keuze. Naast de economische eisen die uit de bovenomschreven doeleinden voortvloeien (egalisatie der inkomensverdeling en bevordering van het uitgeven der inkomens) kunnen ook nog enkele meer technische worden gesteld; niet steeds zal het mogelijk zijn om aan alle eisen te voldoen; dan zal men moeten kiezen. Deze technische eisen zijn die van:

a) klaarheid: het is beter dat men een goed inzicht heeft in wat er gebeurt dan dat dat verdoezeld wordt;
b) zo gering mogelijke ontduiking en
c) zo gering mogelijke kosten van inning.

Aan a) is waarschijnlijk het meest door directe, aan b) en c) door indirecte belastingen voldaan.

Op grond van bovenstaande overwegingen verdient het b.v. in ons land aanbeveling het belastingstelsel op enige punten te herzien. Goede argumenten voor het handhaven van b.v. de accijnzen op suiker, zout en geslacht of van de personele belasting — alle drukkend op willekeurig gekozen objecten — zijn er nauwelijks.

Voor de accijnzen op alcoholica en tabakswaren kan men aanvoeren dat zij drukken op een verbruik dat voor de gezondheid schadelijk is; voor de accijns op gouden en zilveren werken, dat ze op een uitgesproken luxe-artikel drukt — zij het dan ook wat willekeurig gekozen. Onder de kleinere belastingen zijn er zo meer aan te wijzen.

Wat de invoerrechten betreft, deze zullen wellicht aan een internationale regeling moeten worden onderworpen, zodat daarover geen vrije beslissing kan worden genomen (zie hoofdstuk 15).

De hoofdnadruk zal moeten vallen op de *inkomsten-*, *vermogens-* en *successiebelasting*, waaronder begrepen de winstbelasting; daarnaast kan aan een *omzetbelasting die de voornaamste dagelijkse levensmiddelen vrijlaat* een belangrijke plaats ingeruimd blijven. Overweging verdient — uit een oogpunt van conjunctuurpolitiek — een belasting op inkomensvermeerderingen en vermogensvermeerdering door speculatie. De inkomstenbelasting dient behoorlijk progressief te zijn. Dit is niet alleen van betekenis voor het nivelleren der inkomens uit rechtvaardigheidsoverwegingen, doch ook uit conjuncturele overwegingen nuttig. De hoge inkomens vormen het meest instabiele element in de conjunctuur, omdat niet van te voren vaststaat welk gedeelte er van zal worden uitgegeven. De tarieven van de winstbelasting moeten de 50 % niet overschrijden, omdat anders een onvoldoende beloning van het ondernemersrisico overblijft.

De successiebelasting dient eveneens behoorlijk progressief te zijn. Men kan het erven verdedigen, voorzover het betekent het veiligstellen van het leven van de nabestaanden; gaat het bedrag echter belangrijk daarbovenuit, dan verliest dit argument veel van zijn kracht. De mogelijkheid van belasting in „natura" — b.v. in aandelen — moet echter o.i. worden geopend. Bij een verhoging van de opbrengst dezer belasting dient echter wel vast te staan, dat deze ten goede komt aan de *kapitaaluitgaven* van de overheid, op dat op deze wijze niet vernietiging van kapitaal plaats vindt. Tot deze uitgaven zouden behalve de gebruikelijke kunnen worden gerekend de opleidingskosten van begaafde, doch onbemiddelde leerlingen aan diverse onderwijsinrichtingen.

De *grootte van de overheidshuishouding* is in de oorlog ontzaglijk uitgebreid. Deze toestand moet niet als blijvend worden beschouwd;

herstel van de grootte van daarvoor ligt voor de hand. Veel geringer dan omstreeks 1930—1938 moet de omvang niet zijn. Het is gewenst dat er een duidelijk aangrijpingsvlak van de overheid op het economisch leven blijft bestaan. Dit geldt in het bijzonder voor de conjunctuurpolitiek; daarnaast ook om de in dit hoofdstuk uiteengezette redenen. Met de omvang van de overheidshuishouding die in 1938 bereikt was laat zich, mits op de juiste wijze, reeds een zeer behoorlijke invloed op de algemene economische toestand oefenen.

De grootte van de overheids-, in het bijzonder de *staatsschuld* is, naar vrijwel algemene opvatting, in de Tweede Wereldoorlog ver boven het wenselijke gestegen. Hoe hoog het meest wenselijke getal precies ligt, is echter minder gemakkelijk aan te geven. Niet anders dan slechts vage aanduidingen zijn hierover mogelijk. Een zekere hoeveelheid staatsschuld is in het geheel niet ondoelmatig; zij vormt een uitnemend beleggingsmateriaal voor vele instellingen. Zij is ook niet zo'n bezwaar voor de economie des lands als somtijds wordt gemeend, daar zij slechts een herdistributie, niet een vernietiging van inkomen meebrengt. Haar nadeel is er echter in gelegen, dat de rente niet ten goede komt aan personen die wel actief deelnemen aan de productie. De stimulans voor deze laatsten kan daardoor te gering worden. Bij de grootte die de staatsschuld in ons land gedurende de Tweede Wereldoorlog heeft bereikt, is de druk op die inkomens inderdaad te zwaar geworden. Dit zou wellicht kunnen worden verholpen door een overschakeling op de vermogensbelastingen. Een verlaging van de schuld blijft echter toch aanbevelenswaardig.